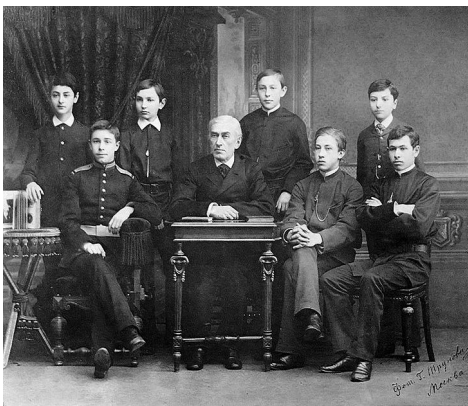

Maczelka Noémi

140 ÉVE SZÜLETETT ALEXANDER NYIKOLAJEVICS SZKRJABIN (1872–1915)

Szkrjabin (Алекса́ндр Никола́евич Скра́бин, Alexander Nikolayevich Scriabin, Skrjabin, Skryabin, Scriabine) általában kimarad a zenetörténet anyagából. Talán a fontosabb, jelentősebb szerzőkre kell a rendelkezésre álló idő. Tehát Szkrjabin nem jelentős szerző? Olyan értelemben talán tényleg nem, hogy nem teremtett iskolát, nincsenek követői, nem összegző szerző, nem tökéletes formaalkotó. De mégis jelentős abban az értelemben, hogy zenéje képes a hallgatót megfogni; új utakat keresett, és élete folyamán a chopini romantikától eljutott a schönbergi 12 fokúságig, sőt sok esetben az atonalitásig.

2012 májusában Isztambulban vettem részt egy zongoraverseny zsűrijében, ahol az évforduló miatt kötelező volt mindenkinek egy Szkrjabin – művet játszani. Kicsit meg is lepődtem, miért olyan jelentős szerző arrafelé, míg aztán kiderültek a lehetséges okok: hogy Oroszország nagyon közel van, és hogy Szkrjabin édesapja diplomataként Isztambulban szolgált. A zsűri tagja volt Aldo Ragone olasz zongoraművész is, aki az Egyesült Államokban Szkrjabinról készítette doktori disszertációját, és megtanulta, eljátszotta minden zongoraművét, beleértve a zongoraversenyét is. Aldo Amerikában, élő koncerten eljátszotta mind a 10 zongoraszonátát. Meghívtuk őt a mi konferenciánkra is, hogy mint az egyik legilletékesebb, ő adjon elő, de nem tudott eljönni, így magam választottam ezt a témát.

Alexander Nyikolajevics Szkrjabin arisztokrata moszkvai család gyermekeként született, anyja, Ljubov Petrovna szül. Stetyinyina (1850-1873) zongoraművész, Theodor Leschetitzky osztályában kitüntetéssel diplomázott a szentpétervári konzervatóriumban. Édesapja katonatiszt.

Egy éves volt, amikor anyja meghalt Tirolban, ahol tuberkulózisát gyógyították. Röviddel ez után apja Törökországba utazott diplomáciai megbízatással – ahogyan azt már jeleztem –, Alexandert nagymamája és a nagynénjei nevelték a későbbiekben. Mivel családjában sok magas rangú katonatiszt volt, a fiatal Szkrjabin is katonai iskolába járt 9 éven keresztül. Párhuzamosan zongorázni tanult ugyanannál a tanárnál (Nyikolaj Zverev), mint Szergej Rachmaninov (1873 - 1943).

16 évesen lett a moszkvai konzervatórium növendéke. Hamarosan elismerték nagyszerű zongoratudását, művészetét. Annak ellenére volt kitűnő zongorista, hogy kicsi keze volt, ui. alig tudott átfogni egy nőt. Talán emiatt erőltetett gyakorlásokat vitt véghez, és jobb keze megsérült. Zongorista karrierje így veszélybe került. Az őt ért rettenetes tragédia hatására megírta op.1., f-moll zongoraszonátáját mintegy felkiáltásként a sors igazságtalansága ellen. Ebben a periódusban írta balkezes prelűdjét és nokturnjét (op.9.). Szerencsére az orvosok jóslata ellenére a keze meggyógyult, így 1892-ben, 20 évesen zongoraművészi diplomát kapott. Habár zeneszerzés tanulmányokat is folytatott, zeneszerzőként nem jutott diplomához, mert feladatait nem teljesítette.

1892-től koncertezni kezdett Oroszországban és Európában, ahol saját művein kívül Chopin, Liszt és Schumann műveket játszott, majd 1897-től 1903-ig ismét Moszkvában élt, ahol a konzervatórium zongoraprofesszora volt. Ebben az időszakban komponálta Op. 8-as etűd-sorozatát, hasonló nagyságú prelűd-ciklusát, három zongoraszonátáját és egyetlen zongoraversenyét. Az etűd-sorozatból az elsőt a ma esti koncerten játszom el, a prelűdökből pedig most maga Szkrjabin játssza el nekünk az elsőt (op.11.n.1.).

1903-tól külföldön élt és utazott, főleg komponált Francia- és Olaszországban, Svájcban, Belgiumban valamint Észak-Amerikában. 1904-től fordult a szimfonikus zene felé, és kezdett el misztikus-filozofikus gondolataiba mélyedni. Zenéje az évek előre haladtával egyre bonyolultabbá, nehezen követhetővé, egyre összetettebbé és disszonánsabbá vált. Elhagyta a Chopin-Liszt-Wagner-i utat, ill. továbbfejlesztette kromaticizmusukat. Az alterált szeptim- és nónakkordok tömege, az egymást követő, feloldatlan diszszonanciák a funkcionális tonalitás elhagyásához vezettek. Későbbi műveiben már előjegyzéseket sem írt, és elmosta a disszonancia és konszonancia közti határokat.

1907-ben készült el *Le Poème de l'Extase* (Az extázis költeménye) című, terjedelmes zenekari kompozíciója. Ennek irodalmi alapja saját költeménye, a Genfben 1906-ban írt „Poema eksztaza”, ami az 5. zongoraszonáta programját is adta. („Életre hívlak, ó titokzatos erők, / Kik alámerültetek a mélységekbe, sötéten! / Ó, alkotó szellem, te, ki féled az életet, / Téged bátorítalak!”) A zenekari mű elhangzott itt Szegeden is kb. 35 éve, igen nagy hatású darab. Az elvont tartalmat kifejező kompozíció öt motívummal kíván öt különböző érzelmi-indulati állapotot érzékeltetni: a *fuvola* motívumával a vágyakozást, a *harsonáéval* a tiltakozást, a *kürtökével* a haragot; *trombitán* szólaltatja meg az akarat és a magabiztosság motívumait. A szerző a bemutató előtt eljátszott néhány részletet a darabból barátainak (Rahmanyinov, Glazunov, Rimszkij-Korszakov), akik egy örült látomásainak értékelték azokat.

1910-től ismét Moszkvában tevékenykedett, és megírta utolsó öt, rendkívül sűrű szövetű és drámai hatású zongoraszonátáját, valamint utolsó befejezett zenekari darabját *Prometheus (A tűz költeménye)* címmel. Ebben a darabban az óriási méretűre duzzasztott zenekarban kórus, zongora, orgona valamint a zenei hangok mellett *színzongora* is szerepel. (Ez a „színes” előadás azonban csak a szerző halála után 1916-ban valósult meg Amerikában.)

A „Prometheus” misztikus akkordja:

Szkrjabin egyre jobban közeledett egyfajta miszticizmus felé, nem csak zenéjében, – amely már nem tartalmaz dallamokat, témákat, inkább csak motívumokat; és ezeket sem fejleszti, inkább újabb és újabb, általában kvart-felépítésű harmóniákba ágyazza, amelyek nem törekednek valamiféle tonika felé; – hanem filozófiájában is, amelynek során egyfajta messianizmusig jutott el. A szokatlan harmóniák, követhetetlen formák ködös és misztikus teozófiai¹ elképzelésekkel keverednek, keresve az utat egyfajta

¹ A **teozófia** a filozófia és az összehasonlító vallástudomány körébe tartozó kifejezés, két görög szó összetételéből áll: *theos*=isten, *sophia*=bölcesség. Szó szerinti fordításban *isten* *bölcesség*. A teozófia a „titkos tudás” létét feltételezi. Úgy tartja, hogy a bölcesség végtelen, ezért kimeríthetetlen, így az ember számára közvetlenül nem hozzáférhető, de az extázis állapotában

univerzális művészet felé, amelyben a különféle érzékelések vallásos eszmékkel párosulnak. Ebben az univerzális művészetben a hallgatóságnak is aktív szerep jut, a Szkrjabiné pedig kimondottan világszervezői, messianisztikus.

A zene és a művészet jelentőségét a végtelenségig fokozza, egyfajta „összművészet” megteremtését tűzve ki célul (itt megemlíthetjük a Wagnerrel e téren való némi hasonlóságot).

Szkrjabin hitvallása szerint az eszményi létforma a mindennapi élet fölé emelkedő ekstázis, a lélek önkívületi állapota. Hogy ez a fajta gondolkodás nem idegen napjaink fiataljaitól sem, azt jól bizonyítja a diszkókban és koncerteken alkalmazott zenei- és fényhatások együttese, és az ehhez kapcsolódó droghasználat is. Hogy ez a fajta gondolkodás nem veszélytelen, azt bizonyítja az ezek használatából adódó problémahalmaz, valamint Szkrjabin elmeállapotának a problémája is.

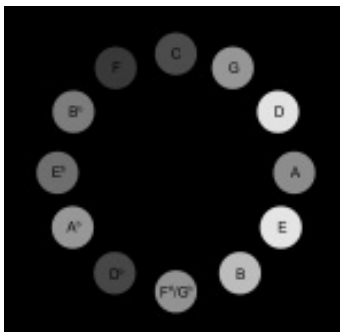
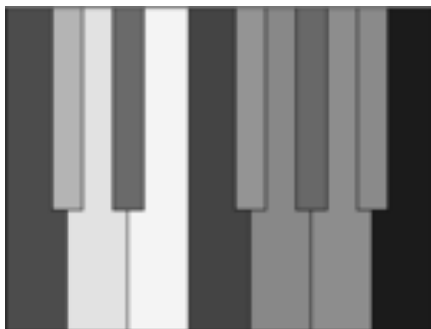
Vitathatatlan és jól használható a művészet megemelő és a realitástól eltávolító hatása, de mint mindenben és mindenkor, a mértéket itt is meg és el kell találni.

Néhány évvel halála (1915) előtt egy multimédiás mű terveibe fogott, aminek a témája az ún. armageddon (végső csata isten és a sátán között – Jelenések könyve, Újszövetség) lett volna. A Himaláján adták volna elő, egy új világ alapjait teremtve meg az összes művészetek vallásos szintézisével. Ennek a misztériumjátéknak csak a szövege és zenei vázlatai maradtak fenn. Az első része (L'acte préalable - előkészület) zenei anyaga elkészült, ezt Wladimir Ashkenazy elő is adta Berlinben Aleksei Ljubimovval. (Csak zárójelben jegyzem meg, hogy Armageddon címmel a filmipar létrehozta alkotását Bruce Willis és mások főszerelésével 1998-ban.)

Néhány szót szeretnék még Szkrjabin *színes hallásáról* ejteni, a Prometheusban alkalmazott fényzongora ürügyén:

a spirituális tudat képes felfogni. A Teozófiai Társulat működésének célját jelenleg három alapelvben jelöli meg:

1. az emberiség egyetemes testvérisége magjának létrehozása (az emberiség felkészülve várja a megváltó vagy mester megérkezését).
2. az összehasonlító vallástan, a filozófia és a tudomány ösztönzése (A vallások és a vallási filozófiák összehasonlítása alapján a teozófusok közel kerüljenek a dolgok mögött meghúzódó *Igazsághoz*, valamint a belső elmélyedés révén ezt az igazságot átéljék. A tudományokat a teozófusok mint spirituális tudományt értelmezik).
3. a természet megmagyarázatlan törvényeinek és az ember pszichikus képességeinek (a spiritualizmus jelenségeinek) vizsgálata. .

A **szinesztézia** olyan mentális jelenség, amelyben egyik érzékszerv által keltett benyomás automatikusan aktivál egy másik érzetet, tehát például a betűkhöz vagy számokhoz az ember akaratlanul is színeket társít. A szó görög eredetű: σῦν (szün) – együtt, egyszerre, αἰσθησις (esztészisz) – érzékelés. Magyarul összeérzésnek is nevezik. Több fajtája van, ezek közül az egyik, amikor bizonyos hangok színérzetet váltanak ki. A szín egyaránt függhet a hangmagasságtól, a hangszíntől, a hangerőtől és a hang többi jellegzetességétől. Simon Baron-Cohen és társai két típusra osztják a színes hallást:

- 1) a zenei hangok váltanak ki színeket: ez a zene → szín szinesztézia. Pl. lehet egy zenei hang piros, vagy a hárfa hangja arany.
- 2) a környezeti hangok váltanak ki színeket: színe lehet az óra csörgésének, vagy az ajtónyikorgásnak.

Nemcsak a színárnyalat változhat, hanem a szín többi aspektusa is, így a telítettsége és a fényessége is. A telítettség megadja, hogy mennyire élénk a szín, például a szivárvány színei telítettek. A fényesség leírja, hogy mennyi a fehér a színben, így ha a piros szín fényessége csökken, akkor barnába, végül feketébe megy át. A beszámolók szerint ezek a színek gyakran mozognak, és ki-be áramolhatnak a látótérbe. A tapasztalatok itt is egyediek: a színesen halló szinesztéziások nem egyeznek a színekben.

Mindezek a zenén kívüli dolgok nem befolyásolják azonban Szkrjabin zenéjének az élvezetét. Jómagam először a Zeneakadémián tanultam a műveit, majd játszottam koncerten prelűdöket és etűdöket francia zenével és Muszorgszkij zenéjével párosítva. Az évforduló kapcsán elővettem zongoradarabjait és hallgatóimnak kiosztottam néhányat megtanulásra. Nagy öröömre sokan megérezték e zene különlegességét, ahogyan a romantika és a modern hangvétel összefonódik bennük, és kedvvel fogtak neki az izgalmas felfedezőútnak, amit ezeknek a daraboknak a megtanulása jelent.

Egyik eredményét szeretnénk is bemutatni: Tóth Viktor I. éves hallgató játssza befejezésül az op. 11- es prelúd-sorozat két darabját: a 13-as Geszdúr és a 14-es esz-moll prelúdöt.

Irodalom

Brockhaus-Riemann: Zenei lexikon 3. kötet. Zeneműkiadó, Budapest, 1985.

Szabolcsi Bence-Tóth Aladár: Zenei lexikon 3. kötet Zeneműkiadó, Budapest, 1965.

Dobák Pál: A romantikus zene története. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1998.

http://en.wikipedia.org/wiki/Alexander_Scriabin

http://hu.wikipedia.org/wiki/Alekszandr_Nyikolajevics_Szkrjabin

<http://www.scriabinsociety.com/biography.html>

<http://www.aldoragone.com/index.php/scriabin.html>

<http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BA%D1%80%D1%8F%D0%B1%D0%B8%D0>

<http://hu.wikipedia.org/wiki/Teoz%C3%B3fia>

<http://hu.wikipedia.org/wiki/Szineszt%C3%A9zia>